

Підготовка кадрів для видавничої справи в Україні: досвід і перспективи

УДК 655.5

Н. В. Зелінська

НАУКОВА ШКОЛА КАФЕДРИ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ І РЕДАГУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ДРУКАРСТВА: НАПРЯМИ, ПОСТАТІ, ЗДОБУТКИ

Розмова про наукову школу кафедри виникла не стільки у контексті підготовки до святкування 75-літнього ювілею Української академії друкарства (хоча, природно, і ним спонукалася) і навіть не через повне “незгадування” відповідних досягнень кафедри ні у суб’єктивно-вибірковій статті С. Лебідь “Розвиток книгознавства та дослідження книгознавчих аспектів видавничої справи в Україні” у “Віснику Книжкової палати”, що охоплює період 2002–2003 рр.[1], ні у дуже ґрунтовній дисертації Т. Трачук “Зародження і розвиток журналістичнознавчих досліджень в Україні (кінець ХІХ ст. – 80-ті роки ХХ ст.)” [3], щодо якої, за парадоксальним збігом, кафедра виступала провідною науковою установою...

Те, що майже 40-літня (з 1967 р.) “новітня історія” кафедри, пов’язана з іменами М. Д. Феллера, Н. П. Бутенко, І. С. Квітко, С. М. Звезжинського й багатьох інших яскравих особистостей та їхніх наступників, виявилася такою непомітною в очах сучасних дослідників – це не стільки результат особистої скромності самих представників школи, скільки загальна (і нагальна!) потреба суспільної реабілітації як власне редакторського фаху, його теоретичних засад, так і людей, що створили ці засади, працювали і працюють у цій царині, бо все це – речі взаємопов’язані.

Останнім часом нам уже не раз доводилося – у відповідь на нерозуміння сутності редакторської праці і зведення її до примітивного ремісництва – пояснювати це своєрідне приниження “статусу” фаху “закритістю” професії редактора для широкої публіки, візуальною непомітністю його зусиль з поліпшення авторського оригіналу, коли він, цей оригінал, вже перебуває на стадії готового видання чи публікації, зрештою, традиційною невдячністю цих зусиль (згадаємо безсмертного Осипа Маковоя: описуючи ганебний рівень сучасної йому “авторської неписьменності” – *“І нашим авторам... не сором посилати свої писання до редакцій: їм здається, що так і повинно бу-*

ти”, – Маковей принагідно згадує: *“Одну повість я поправляв найменше з 200 годин. Як мені сьмішно було потім читати оцінку на сю повість, де критик казав: “Говорили, що автор повісти не знає руської мови; тимчасом з повісти видко, що знає, і то зовсім добре!” Ну, чоловіче, як би ти був прочитав її в оригіналі!”*¹ [3, с. 40)].

Ще гірше, коли під прапором звільнення від “радянського” розуміння редагування як різновиду цензури у “новітній” теорії – так званій “едитології” – редактор взагалі усувається як творча особистість і суспільно значуща фігура, натомість йому нав’язується, по суті, та сама, давно засуджена, роль... цензора, але вже в новій “обгортці” – наглядач за дотриманням норм, вимірювач відхилень і контролер похибок. Хоча... місце редактора у затінку комп’ютерної програми, відведене йому “новітною” теорією, по суті своїй, навіть ще менш “почесне” і відповідальне.

Сьогодні, звертаючись до лаконічної мови фактів, ми прагнемо саме з їхньою допомогою показати наше бачення фаху в контексті здобутків кафедри за останні десятиліття. Тим більше, що остання така спроба – узагальнити пройдений шлях – сягає далекого 1976 року: готуючи статтю до збірника “Книжкова та інформаційна справа”, тодішній завідувач тодішньої кафедри теорії і практики редагування, тоді ще доцент М. Д. Феллер назвав свій матеріал дуже просто **“Книгознавчі дослідження кафедри теорії і практики редагування Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова”** [4]. Назва статті, яка в багатьох сьогоднішніх не дуже серйозних дослідників може викликати певне збентеження – до чого тут книгознавчі дослідження?! – насправді абсолютно логічна з точки зору сучасних уявлень про структуру і систему загальнокнигознавчого знання: саме у цій структурі гідне місце належить знанню книговидавничому. Книгознавство як інтегральна наука про книгу та книжкову справу задає своєрідне “лекало” і для структурування усіх своїх складових, у тому числі книговидавничої справи: тут, з позицій книгознавства, чітко окреслюються **методологічний, теоретичний, історичний та методичний проблемні комплекси**. У цих генеральних напрямках і відбувалося формування як навчальних планів, що забезпечували підготовку майбутніх редакторів, так і дослідницьких програм, які поступово склалися в поняття “наукова школа”. І хоча офіційного, на рівні держави, визнання ця школа тоді не набула, сьогодні ми можемо впевнено стверджувати, що реально школа існує, позаяк відповідає усім формальним ознакам наукової школи, а саме: **виробництво наукових знань, поширення наукових знань, підготовка обдарованих вихованців**.

---

¹ Збережено правопис оригіналу.

Згадаємо насамперед, що для **продукування наукових знань** уже кафедрою “першого скликання” було “мобілізовано” солідний загін науковців-дослідників, редакторів-практиків, журналістів, які, уже як викладачі, почали забезпечувати всебічну фахову підготовку молодшої зміни. Досить сказати, що від 1967 р. викладацький вишкіл на кафедрі перейшли 27 штатних та 13 позаштатних працівників, серед них **філологи** М. Г. Шевченко, Н. П. Бутенко, Н. С. Трофимович, І. М. Сиротинський, Г. С. Леонченко, М. В. Старовойт, М. В. Лисенко, Л. П. Бондар, О. С. Федик та ін. І нині з кафедрою співпрацює визначний мовознавець, автор чисельних наукових, навчальних і довідкових праць проф., доктор філол. наук О. А. Сербенська. Свій вирішальний внесок у формування обличчя нової спеціальності зробили тодішні **редактори-практики** І. С. Квітко, В. Т. Звенигородський, Г. Г. Комков, згодом естафету підхопили І. М. Єфіменко, М. Д. Іваник, А. Ю. Судин. Сьогодні “видавничий корпус” на кафедрі складають І. А. Мельник та Г. Я. Луцак. Пошуки у виробленні навчальних планів, які б у майбутньому забезпечили привабливість випускників спеціальності на ринку праці, привели до залучення на кафедру **фахівців у галузі науково-технічної інформації** (С. М. Звєжинський, Ю. Л. Полторак) та **реклами** (Ж. М. Ковба, М. Г. Йоффе, Ю. П. Кирієнко). Нарешті, завжди сильним був на кафедрі дух **журналізму** (адже і початково, і нині спеціальність перебуває у професійно-освітньому напрямі “Журналістика”), його забезпечували журналісти-практики та відомі пресознавці В. Й. Завгородній, В. Я. Рябий. Сьогодні журналістикознавчі дисципліни на кафедрі в руках у відомих дослідників – докторів і кандидатів наук М. М. Романюка, С. І. Горєвалова, Ю. Е. Фінклера, Л. В. Сніцарчук. Як бачимо, викладацький склад кафедри виформовується таким чином, щоб максимально втілювати дидактичні наміри й продукувати наукові ідеї.

Так, принципове базове **методологічне** значення для формування теорії редакторської діяльності мала виголошена наприкінці 60-х років Р. Г. Іванченком і М. Д. Феллером ідея про літературне редагування як процес досягнення ефективності твору з огляду на особливості його створення та сприймання. Ця ідея була втілена як Р. Г. Іванченком у його книжках **“Рукопис у редактора”** (1967) і **“Літературне редагування”** (1970, 1982), так і М. Д. Феллером у монографіях **“Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования”** (1978), **“Структура произведения”** (1982), **“Стиль и знак”** (1983). Саме у цих монографічних працях уперше комплексно втілювалися засадничі принципи редакторського опрацювання тексту, а захищена М. Д. Феллером 1987 р. докторська дисертація “Літературне редагування як особливий вид мовленнєвої діяльності”, по суті, поставила концептуальну крапку в дослідженнях такого плану. Паралельно на кафедрі

розпочалися дослідження, в яких загальні положення літературного редагування розглядалися у заломленні до потреб видавничої підготовки творів, що належать до різних видів літератури. Зокрема, Н. В. Зелінською було підготовлено і захищено кандидатську дисертацію **“Літературна форма науково-го тексту в аспекті його редагування”**. Водночас реалізація теоретичних принципів на прикладі діяльності конкретного видатного редактора була всебічно, і власне з книгознавчих позицій, досліджена Н. І. Черниш (кандидатська дисертація **“Академік Микола Платонович Бажан – редактор і видавець: Досвід роботи у Головній редакції Української Радянської Енциклопедії”**). Таким чином, уже з 80-х років започатковуються – на далеку перспективу – дослідження дуже важливих сьогодні видів літератури – наукової та енциклопедичної.

Враховуючи потреби фаху, кафедра від самого початку розгорнула теоретичні пошуки і в галузі термінознавства. Завдяки працям дослідниці з багатолітнім редакторським досвідом Ірини Самійлівни Квітко розрізнені прийоми роботи редактора над термінами набули ознак завершеної теорії в її кандидатській дисертації й монографії **“Термин в научному документе”** (1976). Термінознавчі праці І. С. Квітко також мали своєрідне продовження і розвиток на рівні нових наукових уявлень і підходів: 1996 р. кандидатську дисертацію **“Українська друкарська термінологія: формування та функціонування”** захистила Е. І. Огар.

З іменем І. С. Квітко пов'язується ще одна – можна сказати, знакова – річ: її зусиллями 1992 р. у навчальних планах спеціальності “Видавнича справа та редагування” в Українській академії друкарства з'явилася нова дисципліна – “Історія редагування в Україні”. Тоді, на зорі нової Української держави, така історія, власне кажучи, ще не була написана, у ній залишалося, як зазначала у програмі авторка новоствореного курсу, *“безліч прогалин і лагун, переключень і замовчувань”*. А отже, попереду простягався довгий, складний, але єдино можливий шлях – шлях копіткого, по крихтах, збирання матеріалів, які після довготривалих заборон щойно стали повертатися в науковий обіг, – як опублікованих, так і архівних, рукописних, як в Україні, так і за її межами. Цей шлях і пройшли учні Ірини Самійлівни – значна частина нинішнього складу кафедри (Н. В. Зелінська, Н. І. Черниш, Е. І. Огар, Л. О. Івасенко, І. І. Капраль, І. А. Мельник, М. Д. Іваник), підготувавши та випустивши унікальний у своєму роді навчальний посібник **“Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.)”** (2003). Таким чином, цей напрям дослідницької діяльності кафедри є прямою реалізацією **історичного проблемного комплексу** і підтверджує обґрунтованість наших претензій на відповідне місце у книгознавчій науці.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

Утім, “лінії продуктивного розвитку” ідей, виголошених “батьками” – засновниками кафедри і спеціальності, не вичерпуються суто теоретичною та історичною проблематикою. Працюючи безпосередньо з авторським матеріалом, редактор повинен володіти своєрідним арсеналом специфічних прийомів, тобто мати на озброєнні методичний, апаратний комплекс, втілений у довідковій видання. Це добре розуміли засновники кафедри, запропонувавши ще 1972 р. перший на теренах України “**Довідник коректора**” в авторстві М. Д. Феллера, І. С. Квітко і М. Г. Шевченко, в якому подано великий вступний розділ про видавничу справу і коректорську працю та рекомендаційні матеріали, що застерігають від мовностилістичних помилок. А для забезпечення “фігур” редакторського “вищого пілотажу”, вочевидь, на всі часи, незамінними порадиниками стали унікальні написані Н. П. Бутенко “**Асоціативний словник української мови**” (1979) та “**Словник асоціативних означень в українській мові**” (1989).

У 80-ті роки почало формуватися сучасне обличчя спеціальності, відповідно, значно збагатилася тематична палітра наукових досліджень кафедри. У цей час розпочалися ґрунтовні дослідження історії та теорії преси, журналістської майстерності (В. Я. Рябий), різних видів літератури на українському матеріалі (Н. В. Зелінська, Н. І. Черниш, Е. І. Огар), пропаганди книги (П. В. Яacobчук). У 90-ті роки відбувся принциповий перегляд концепції підготовки фахівців за спеціальністю “Видавнича справа та редагування”: посилення економічної, маркетингової складової навчального плану (І. А. Мельник, М. Д. Іваник, А. Ю. Судин), запровадження до нього комп’ютерних дисциплін (Р. Р. Мервінський), соціології ЗМІ (Ю. Е. Фінклер), журналістикознавства (М. М. Романюк, Л. М. Шеремет) з одночасним поглибленням філологічної підготовки (О. А. Сербенська, І. І. Капраль).

В середині 90-х років зміцнення наукового потенціалу кафедри стало таким очевидним, що спричинилося до появи організаційних дослідницьких форм. У 1994/95 навч. р. уперше за всю історію кафедри при ній відкрито **аспірантуру**: з часу першого випуску успішно захищено 7 (В. Є. Савчук, Л. М. Шеремет, Фарук Мохаммед, І. І. Капраль, Г. М. Ключковська, О. В. Уліцка, Н. Б. Благовірна) і подано до захисту одну (М. Р. Процик) кандидатську дисертацію; загалом же разом із нинішніми 10 аспірантами аспірантуру перейшло 24 особи. Аспірантура стала, як говорили раніше, і кузнею молодих викладацьких кадрів: нині на кафедрі дуже успішно працюють Л. О. Івасенко та О. П. Михайлович, на яких ми покладаємо великі надії. У 1997/ 98 навч. р. здійснено перший набір до **магістратури**, яка успішно функціонувала до завершення дії ліцензії – 2000 р. (захищено 12 магістерсь-

ких робіт). Таке інтенсивне відтворення наукових кадрів, нагадаємо, також є чіткою ознакою існування наукової школи.

Останнє десятиріччя позначене особливою активністю викладачів та аспірантів кафедри в науково-дослідній роботі. 1995 р. кафедра підготувала і випустила перший за весь час свого існування збірник наукових праць викладачів й аспірантів з різних проблем книго- та пресосознавства **“Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства”**, заявивши – уперше повно і комплексно – про основні напрями своїх наукових досліджень: історія – сучасний стан – перспективи розвитку різних об’єктів книго- та пресосознавства. 1998 р. вийшов другий випуск цього збірника – більший за обсягом і ширший за представництвом. У травні 1995 р. кафедра виступила ініціатором проведення міжнародної наукової конференції **“Книга в соціокультурному просторі: досвід книговидання ХІХ – ХХ ст. і сучасні проблеми”**, а наступного 1996 р. започаткувала проведення **Титотівських читань**.

Будучи однією із сфер „особливої суспільної чутливості”, наука відгукується на всі зміни появою нових течій і напрямів. У сфері досліджень кафедри таким новим і перспективним напрямком став інформаційний маркетинг, предметом якого виступає вже не саме видання, а інформація про нього. Методика її одержання й опрацювання, створення на її основі сучасної системи інформаційного забезпечення книго- і пресовидання уявляється сьогодні однією з найпродуктивніших „точок докладання” інтелектуальних зусиль як теоретиків, так і практиків галузі.

Працюючи в цьому напрямі, кафедра також має певні досягнення, результатом чого стало проведення в межах ІУ Форуму видавців України (Львів, вересень 1997 р.) круглого столу **“Розвиток інформаційного маркетингу на книжковому ринку України”** і видання збірника наукових статей і матеріалів **“Реалії та перспективи українського книжкового ринку. Про інформаційний маркетинг. І не лише про нього...”** (1997). А з 2000 р. колектив кафедри розробляє науково-дослідну тему **“Інформаційний маркетинг на книжковому ринку України”**. Ця тема є прямим відгуком на актуальні проблеми видавничої галузі, яка для ведення правильної, зрівноваженої видавничої політики потребує фахово опрацьованої інформації щодо стану окремих тематико-типологічних масивів на сучасному книжковому ринку та науково обґрунтованих рекомендацій щодо змін у тематичних пропорціях, представленості різних видів літератури та типів видань і жанрів публікацій. Постановка нової теми дозволила охопити наукові інтереси всіх її виконавців (зокрема, ринкові позиції наукової, дитячої, енциклопедичної, світоглядної літератури, видань літературознавчої тематики тощо).

Результатом цих досліджень стала поява новаторських за наповненням навчальних та наукових видань. Це – посібник Н. І. Черниш **“Українська енциклопедична справа”** (1998), навчальний посібник Е. І. Огар **“Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки”** (2002) та її ж **“Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи”** (2002), монографія Ю. Е. Фінклера **“Мас-медіа та влада: технологія взаємин”** (2003), навчальний посібник Н. В. Зелінської **“Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан”** (2002) та її ж монографія **“Поетика приголошеного слова: Українська наукова література XIX – початку XX ст.”** (2003). Традицію захисту докторських дисертацій з актуальних проблем фаху продовжили Ю. Е. Фінклер та Н. В. Зелінська (показово, що це перші докторські дисертації, захищені науковцями Української академії друкарства за спеціальністю **“Журналістика”**).

Упродовж 2000–2002 рр. кафедра була залучена до міжнародного проекту **“Розвиток людського ресурсу для видавничої галузі України”** за програмою **“Tempus Tacis”**, що дозволило її викладачам відвідати Оксфордський Брукс університет (Великобританія) та Ляйпцизьку вищу школу техніки, економіки і культури. Кафедра стала ініціатором проведення в межах цього проекту двох наукових конференцій – Других Тикторівських читань **“Українська видавнича справа на зламі тисячоліть: досягнення, перспективи, кадри”** (січень 2002 р.), за програмою якої відбувся круглий стіл **“Підготовка кадрів для видавничої справи: українська та зарубіжні моделі”**. Матеріали цієї конференції лягли в основу науково-практичного збірника **“Видавнича галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи”** (2002), виданому до однойменної, заключної, конференції проекту (грудень 2002 р.), а також склали окремий тематичний номер науково-технічного збірника **“Поліграфія і видавнича справа”** (2002. № 39).

Подальший розвиток теорії кафедра уявляє собі або у сфері редагування як виду широко зрозумілої суспільної діяльності (організаційної, маркетингової, соціологічної тощо), або у виробленні нових редакторських підходів до швидкозмінюваних у часі та за типологічними ознаками різновидних текстів і видань з урахуванням забутого українського і новітнього світового досвіду. В обох цих напрямках також працює кафедра.

Завершуючи стислий огляд досягнень, що ними позначений майже 40-річний шлях кафедри видавничої справи і редагування, знову згадаємо наше спільне надбання останніх років – посібник **“Видавнича справа та редагування в Україні”**. Цей посібник автори присвятили своїм учителям – колишнім і нинішнім, у такий спосіб ще раз підкресливши спадкоємність

досліджень кафедри, а отже, наявність наукової школи та яскравих постатей, які її репрезентують.

1. Лебідь С. Розвиток книгознавства та дослідження книгознавчих аспектів видавничої справи в Україні // Вісн. Кн. палати. 2004. № 5. С. 14–17. 2. Маковой О. З життя і письменства (Про фейлетони українсько-руських політичних часописей в р. 1898) // Літературно-Науковий Вістник. 1899. Т. 6. Кн. 4. С. 38–53. 3. Трачук Т. А. Зародження і розвиток журналістикознавчих досліджень в Україні (кінець XIX ст. – 80-ті роки XX ст.: Дис. ... канд. філол. наук. К./ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики, 2005. 4. Феллер М. Д. Книгознавчі дослідження кафедри теорії і практики редагування Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова // Книжкова та інформаційна справа. К., 1967. С. 70–73.

УДК 37.046+655.41

І. З. Миклушка, О. Г. Хамула

ПРИНЦИПИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

Побіжне відвідування творчо орієнтованими користувачами освітніх сайтів найімовірніше не викликає в них відчуття задоволення: більшість з розміщених у мережі матеріалів має декларативний характер і втілює педагогіку досить примітивно. Наприклад, пропоновані освітніми установами дистанційні курси за рідкісним винятком мають таку схему проведення: студентові надсилають матеріал, він його вивчає, виконує рекомендовані контрольні завдання і відправляє їх назад. Іноді студентові дозволяється поставити дистанційному педагогу питання.

Педагоги або розробники дистанційних курсів пропонують для навчання зазвичай паперові підручники або свої лекції, переведені в електронну форму без принципових структурних, змістових і цільових змін. А вся технологія навчання полягає в тому, що студенти повинні “пройти і здати” цей матеріал, скориставшись при цьому телекомунікаційними мережами. У результаті формується методика репродуктивного дистанційного навчання, що має ті ж негативні наслідки, що й традиційна, репродуктивного очного навчання.

Таку ситуацію у вітчизняній дистанційній освіті можна пояснити наступним чином. Першими прийшли в освітню мережу не педагоги, а технарі – фахівці з інформаційних технологій, яким властиві, як правило, віддалене уявлення про педагогіку й пов’язані з нею освітні технології, і, як наслідок,